Brassai Zoltán

nyugalmazott középiskolai tanár, Veszprém

„…futva leírok egy-két szilajságot…”

Néhány gondolat az Ányos-prózáról és a fiktív levélről

Köztudomású, hogy a rövid életű Ányos Pálnak életében meglehetősen kevés szövege jelent meg, fontosabb műveit halála után adták ki, bár költői műveit már maga összegyűjtötte, és leendő kötete elé az ajánlást is megírta. Ez a kötet azonban csaknem másfél évtized után látott napvilágot, és ennek utolsó írása az a bizonyos lesajnált fiktív levél, melyről egészen az utóbbi időkig a legjobb esetben is csak annyit írtak, hogy nincs jelentősége. Például: „Kevés fontosságú az »Egy kisasszonynak levele« című vitázó irata, melyben a nőket megillető jogokat tárgyalja”. (Gellért, 1895, 82. o. „Mivel a tétel olyan kézzelfogható, hogy czáfolatra valóban nem szorul, az egésznek nincs más jelentősége, mint hogy Ányos józan gondolkodásának egyik újabb bizonysága”; ennyit ír életrajzában az Ányost talán legmagasabbra értékelő Császár Elemér (1912, 203. o.).

Az Ányos-próza számba vételére bizony az utóbbi évtizedekig kellett várni, míg költészete a huszadik század második felében már megkapta az illő elismerést, nem utolsósorban a konferencia előadóinak is köszönhetően. (Megjegyzendő, hogy a 19. század végén és a 20. elején többen is írtak Ányosról születése és halála évfordulója alkalmából, illetve Császár Elemér próbálkozott az irodalmi köztudatba való visszahozatalával.) Természetesen tudjuk, hogy lírája valószínűleg valóban jóval jelentősebb volt, viszont vallom, érdemes kissé elidőzni ennél a meglehetősen társtalan műnél is.

Az *Egy kisasszonynak levele* – maradunk ennél a megjelölésnél – érdekes és talányos írás, még akkor is, ha keletkezési körülményeiről, fogantatásának okairól elég sokat tudunk.

Már a címe sem biztos, szövegének egyes részleteiről nem is beszélve.

Biztos, hogy 1785-ben, azaz az Ányos halála utáni évben jelent meg először nyomtatásban, névtelenül. Kissé bizarr, hogy szinte egy időben a szerző által összeállított ájtatos *Énekek könyvé*vel, mely felkérésre-megbízásra készült. Ennek a kiadásnak a szövege több helyütt eltér a későbbiektől; a legfontosabb, hogy a cím és az aláírás is különbözik, ami, valljuk be, elég furcsa. Emellett egy helyütt eltér a címzettre való utalás is, monogram helyett a későbbi kiadásokban általánosító megjelölés olvasható. A későbbi szövegközlések alapja az 1798-ban megjelent kötet, melyet Batsányi János rendezett sajtó alá (*Ányos*, 1798, 241−260. o.). Ennek első jegyzetében beszél Batsányi a kéziratról, mellyel összevetette az 1785-ös szöveget, és az eltéréseket a kézirat alapján korrigálta. Ez persze több kérdést is fölvet, köztük a szerzőségét is, ezekkel később foglalkozni is fogok.

Ami biztos: 1783-ban megjelent egy kis füzet, melynek címe: *Megmutatás, hogy az aszszonyi személyek nem emberek. Az Írásból, és a' józan okoskodásból nap-fénybe hozatott.* Ez a rövidke, 16 lapos szöveg a korban nagy divatban lévő asszonycsúfoló, gondoljunk csak rá, mennyire kedvelt volt ez a diákköltészetben is, elég Csokonaira utalnunk. Ez a füzet abban különbözik a többitől, hogy itt a névtelen szerző (vagy szerzők) a Biblia passzusaival bizonyítja igazát. Néhol meglehetősen vaskos, de nem téved alpári durvaságba, csak napjainkban érezheti a közvélekedés durvának (vagy durván szexistának). Álláspontját, mármint hogy a nők nem emberek, szentírásbéli idézetekkel igazolja. Ezt nyolc „meg-mutatásban” teszi meg, ebből hét bibliai hivatkozás, a nyolcadik pedig „világ-böltsességbeli megmutatás”, azaz a mindennapi életből származó tapasztalás. A bibliai érvek változatosak: vannak köztük szövegkommentárok (mint az első megmutatásban), mely szerint Isten az embert az állatok fölötti uralkodásra teremtette, így ha a férfi uralkodik a nőn, a nő nem lehet ember; vagy annak bizonyítása, hogy Isten az embert a maga képmására teremtette, és mivel soha nem jelent meg nő alakjában, csak a férfi lehet ember. Van itt „nyelvészkedés” is, az egyik bizonyíték például az, hogy a fordítók „asszonyi állatnak” nevezik Évát a Bibliában. És bőven van csúfolódás a nőinek tartott tulajdonságokon, mint a békétlenkedés, fecsegés, bajkeverés. A nyolc megmutatás utáni fejezetecske pedig a nők lehetséges ellenvetéseit cáfolja, szellemes érvekkel.

A kis füzet valószínűleg egy társaság, talán asztaltársaság szórakoztatására született, és annyira tetszhetett nekik, hogy kinyomtatták. Erre utal a rendkívül rövid terjedelem, de még inkább a ma már nem érthető célzások: ilyen példának okáért, hogy mikor felsorolják azokat a férfiakat, akiket a nők „veszedelembe csalogattak”, Páris, Sámson, Holofernesz, Nagy Sándor és Salamon király mellett a szöveg megemlít egy bizonyos G. urat, akit F. korcsmárosné sodort bajba. Ilyen oldalvágásnak tűnik az a mondat is, mely így szól: „A madár tsalogató síp lúdcsontbúl való, a fésü ökör szarvábúl és gyakorta a *tanátsbéli ember vargábúl*, hát azért a síp lúd-e?” Oka van annak, hogy a „*tanátsbéli ember vargábúl*” szerkezet az eredeti szövegben is kurziválva van. Ezen túl a megszólaló asszonyok, akik között professzorné, serfőzőné és vendégfogadósné is van, szintén felismerhetőek lehettek az akkori olvasóknak. Vagy legalábbis a szerzőnek és hallgatóságának.

Mert ez csíny volt, az nyilvánvaló. Ezt emeli ki a szöveg végén a szinte blaszfémiába hajló mondat: „Omnia ad majorem Virorum Gloriam.” És magyarul is ott áll: „Minden az férjfiaknak nagyobb ditséretekre.”

Az ilyesmi még később sem ment ritkaságszámba. Trócsányi Zoltán hívja fel a figyelmet arra a kis epizódra, mely Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* című regényében szerepel. Raszkolnyikov, hogy nyomasztó szegénységén és kiszolgáltatottságán enyhítsen, fordítást vállal. Kiadója egy német füzet lefordításával bízza meg, és a német szöveg címe: Ember-e az asszony? Összefüggés természetesen nincs a két iromány között, de bizonyítja, hogy a ponyván bizony több évtizeddel később is megjelentek ilyenfajta „értekezések”.

A nagyobb kérdés az, mi késztet egy művelt költőt arra, hogy erre a műre választ írjon. Ma azt mondanánk, hogy a siker. Akkor ez aligha lehetett a cél, főleg nem egy pálos szerzetesnek. Ráadásul csak a halála után jelent meg a szöveg, akkor is név nélkül. Tehát ha Batsányi János nem szerkesztette volna be a kötetbe, akkor ma sem kapcsolnánk össze a *Level*et Ányos Pál nevével.

Másról van szó. Lehetséges motívumként szokás emlegetni a didaktikus szándékot: Horváth Dezső (1906) le is írta, hogy „[e]bben a levélben a művelt magyar leány ideálját akarta megrajzolni. Aki túlemelkedik a test kívánságain: zongorázik, olvassa a magyar írókat, Báróczit, Mészárost, Gyöngyösit, a Bibliát, azonkívül Corneillet, Descartest, Plutarchust, jártas a természettudományokban, beszél németül, franciául, érti a klasszikus nyelveket , tudatában van emberi méltóságának. […] Irány munka ez: kettős célzata van. Az első: kimutatni a magyar társadalom szellemének ferdeségét s bebizonyítani, hogy

a nők is részesei az emberi méltóságnak. A másik célja: példát adni arra, hogy milyen műveltnek kell lenni minden magyar leánynak." (*Horváth*, 1906, 119. o.) Ugyanakkor ő is érzi, hogy valami nem pontos ebben, ezért hozzáfűzi, „feltűnő, hogy annyira művelt leány létére néha illetlen dolgokat is megemlít" (*Horváth*, 1906, 119. o.).

Legutóbb Jankovics József írt a műről, és megállapította, hogy „szellemes irodalmi játék, amely kiváló humoráról tanúskodik: egy női narrátor – aki ráadásul az író kedvese – mögé rejtőzködve polemizál a nők érdekében. A papköltő a Biblia és a világi irodalom érvkészletét egyaránt nagy erudícióval és láthatóan játékos élvezettel mozgósítva semmisíti meg a nők emberi voltát tagadó, diákos irodalmi szinten tréfálkozó nőellenes pamfletet." (*Jankovics* és *Schiller*, 2008) Azaz új elem kerül az értelmezésbe: a humor, a játék, és ez nem kevés, hiszen lehetővé teszi, hogy a szöveget irodalmi szempontból is vizsgálni lehessen. Szépirodalmi alkotásként.

Ányos teremt egy személyt, egy női narrátort, akinek nevében, álarca mögül beszél. Fontos, hogy ez a személy komolyan veszi a Megmutatás... humoros fejtegetését, és megírja véleményét, cáfolatát kedvesének, akitől – valamilyen okból – ezt a füzetet ajándékul kapta. Úgy érvel, cáfol, vitatkozik, mintha valódi vitapartnere lenne: a férfiakat, a füzet szerzőjét vagy szerzőit Ti-nek szólítja, azaz megszólított kedvesét is besorolja a címzettek, azaz a férfiak közé, ugyanakkor később ki is emeli, mondván: „Téged nem sorollak e szilaj lelkek közé." Ez a helyzet így óhatatlanul humorossá válik: Ányos véleményt mond és ironizál. Kigúnyolja a másik írás szerzőjét, de ironizál saját magán és az általa teremtett levélírón is

A műfaj: fiktív levél. Természetszerűleg vetődik föl a kérdés, miért levelet ír a szerző, ha egy pamfletben megjelent állítás cáfolatát készíti. A válaszban több érvet is föl lehet sorolni: a levél viszonylagos szabadságát, írója váltogathatja a tárgyakat, változatosan alkalmazhatja a különféle hangnemeket, ráadásul a levél, a levélregény kifejezetten népszerű egész Európában ebben a korban, az episztola pedig különösen közkedvelt a 18. század végének magyar irodalmában, Ányos maga is műveli. Igaz, később majd Döbrentei Gábor – bár elismeri, hogy Ányos és barátai honosították meg a műfajt Magyarországon – megrója a költőket, mivel episztoláik nem eléggé szabályszerűek, úgy írnak versben, mintha csak egyszerű, konyhai magánleveleket firkantanának (vesd össze: *Labádi*, 2008, 12. o.). A másik indok, hogy a fiktív levél elképzelt írója nő. Márpedig ebben az időszakban már elismerték a nők levélírási képességeit. Labádi Gergely (2008, 12. o.) mutat rá, hogy „a természetes levél írásának képességét egyenesen a nőknek tulajdonították, és a levelet a különböző teoretikus írásokban – engedelmeskedve a kizárás dialektikájának – a 18−19. század fordulójára francia és német nyelvterületen a nők irodalmi megjelenésének egyedüli adekvát formájaként tartották számon." Ez ugyan Magyarországon jóval kevésbé érvényesült, viszont a levél sokkal nőiesebb műfajnak tűnt, mintha bármilyen más polémikus szöveget adott volna a szerző elképzelt narrátora keze alá. Ne feledjük, hogy amint a Fábry Anna (1999, 25. o.) által szerkesztett *A nő és hivatása* című szöveggyűjteményben olvashatjuk a *Levél* kapcsán: „ez az első vitairat, melyet magyar nyelven a nők védelmében közzétettek", még ha ironikus hangú is a szöveg. (Ebben a kötetben részletek olvashatók a *Megmutatás*ból és a válaszból is.)

Ezért kellett a női narrátort megteremtenie, aki képes megsértődni a csúfolódó íráson, hiszen személyében érinti; akit komolyan is kell venni, ugyanakkor el kell nézni, ha néha túlzottan is pedáns; aki mögé bújva el lehet mondani a szerző személyes véleményét. Olyan személy, aki szeret és akit szeretnek, aki fölfortyan és a végén megbocsát, győz benne a szeretet. Leány létére művelt, zongorázik, olvas, méghozzá a kor újító magyar irodalmát, Ányos kedvenceit, Mészáros Ignácot és Báróczi Sándort, belekóstol a filozófiába, bár Descartes-ot „szőrszált-hasogatónak” nevezi. Nyelveket ismer, német, olasz és francia szerzőkre és szavakra hivatkozik, franciából le is fordít két sort Corneille-től az *Horace* című tragédiából. Meglepően tájékozott, sok mindent ismer, ami az előző időkben megjelent: először az Enciklopédiába is dolgozó, nálunk is népszerű Marmontelt említi, akinek nemrégiben két kötete is megjelent magyarul (1773, *Belizár*; 1775, *Erkölcsi mesék*, ez utóbbi Báróczi Sándor fordításában), hivatkozik a nálunk is ismert Fénelonra, eredeti címekkel említi Buffont, Moquet-t, Linnét, Brissont. Ugyanakkor kiemelten hivatkozik arra, hogy „a B*** kalastromban nememhez illendő erkölcsökben és tudományokban képeztem”.

Érdekesek a szövegben előforduló utalások, mivel ezeket szokás Ányos szerzősége bizonyítékának tekinteni. A levél elején nyolc sort idéz a lány, melyet kedvese egy tavaszi mulatságban „leveles ládájából” olvasott neki. Ez a nyolc sor Ányos költeményéből, méghozzá az *Egy barátomnak, midőn véle megbékültem* című 1778-as novemberi episztolájából való, az utolsó előtti két versszak, melyet két helyen megváltoztatott a szerző. Ez nem csupán szerzői változat. Megítélésem szerint Ányos azért módosított a szövegen, hogy illendőbb, illetve nő által is elmondható legyen, így kicserélte a „Hogy még azt sem tudja, mit kíván szívében” sorban a ’kíván’ szót ’forog’-ra. A második módosítás pedig pillanatszerűvé rajzolja a leírt lelkiállapotot. A szövegben rejtetten még két helyen is utalás olvasható ki Ányos egy-egy versére, mint ezt Jankovics József kimutatta a fentebb idézett jegyzetében, egy helyütt pedig az első változatban Ányos árulkodó monogramja is olvasható. [1] Nem döntő, de valószínűsíthetően valós élmény, a szomorú valóság készteti a kisasszonyt arra, hogy megkérje kedvesét, folyamatosan tudósítsa egészségi állapotáról.

Ma már viszont látok néhány kételyt ébresztő elemet is. Nagyon nehéz arra magyarázatot találni, miért különbözik ekkora mértékben a két kiadás már a címében is. Maga Batsányi azzal magyarázza a változtatást, hogy kezében van a kézirat, így egyszerűen Ányos Pál eredeti szövegét teszi közzé. Az első kiadás címe *Báró Carberi Anna kisasszonynak Kedvességhez írtt levele, melyben ’s a’ t.* A kéziratban pedig úgy szerepelt, hogy *Egy kis-aszszonynak levele a’ kedvességhez*. Ennek következtében a *Levél* aláírása az első kiadásban B. C. A., a Batsányi által kiadottban pedig B. I. Hogy a történet teljes legyen, jegyezzük meg, hogy a Császár Elemér által sajtó alá rendezett szöveg végén viszont B. J. áll.

Nos, mivel a kézirat nem áll rendelkezésünkre, nehéz bármit is mondani, holott az eltérés azért elég nagy. Az első kiadás esetében egy hangsúlyozottan nem magyar nevű, viszont erősen magyar érzelmű leányról van szó. A nevet túlértékelni nem kell, hiszen az akkori világban kevesebb jelentősége volt a család eredetének, nem szükséges jelzésnek felfogni az idegen nevet. Viszont ha a *Levél* eleve névtelenül jelent meg, miért kellett nevet adni a kisasszonynak, ha az írója ezt nem tette meg? És valóban kezében volt-e a kézirat Batsányinak? Fura, talán cinikus kérdés, de föl kell tenni. Megítélésem szerint igen, hiszen a versek, a többi írás lelkiismeretes jegyzetei ezt bizonyítják számomra. Azt viszont le kell szögeznünk, hogy a kéziratot Batsányi korában nem tekintették szentnek, ha úgy gondolták, habozás nélkül változtattak rajta, tételes szerzői jog még nem lévén. Tudjuk, hogy Ányos verseibe Batsányin kívül még Pálóczi Horvát Ádám is belejavított, és ezt még csak nem is titkolta, sőt ösztönözte erre barátját is. (Ezt alaposan elemezte Mezei Márta [1994] tanulmányában.) Ebből a szempontból Batsányi még az aggályos-

kodóbbak között volt, erre tanú a kiadás előszava. Viszont megtette, hogy saját versével helyettesített egy kimaradásra ítélt Ányos-verset, ami viszont csak ma számít bűnnek. Akkoriban ezt meg lehetett tenni, ráadásul a cenzúra is oka volt a változtatásoknak, nem csupán az esztétikai igények. Vajon változtatott Batsányi a *Levél* szövegén? És ha igen, mit? Sajnos ezek olyan kérdések, melyekre nem tudhatom a választ. Bevallom, egy pillanatra fölmerült bennem az a kérdés is, hogy nem lehetséges-e, hogy a mű szerzője Batsányi lenne, de elvetettem. Azt viszont nem tudom kizárni, hogy beleírt a szövegbe, esetleg cenzurális okokból módosított rajta. Csak zárójelben jegyzem meg, talán elképzelhető, hogy ez Császár Elemér fejében is megfordult, mikor a monogramot B. J.-re írta át, ámbár nagyon valószínű, hogy ez egyszerűen félreolvasás vagy nyomdahiba. Megítélésem szerint egyébként a *Levél* szövegét is jócskán „félreolvasta".

Azt is nehéz megérteni, hogy Batsányi − amikor Ányos életrajzát írja − a tanulmányok közül miért hagyja ki Veszprémet. Azt az iskolát, ahová mindketten jártak. Ezt persze lehet, hogy csupán a bosszankodás mondatja velem egykori munkahelyem miatt, amely éppen fennállásának 300. évfordulóját ünnepli. Nem lehetséges, hogy a piarista gimnáziumban töltött időről a másik egykori diáknak nincs tudomása, még ha Ányos mindösszesze egy esztendeig volt is csupán az iskola tanulója. A harmadik kérdés: miért került ki a Batsányi kiadta szövegből Ányos monogramja, mely a név nélkül megjelent szövegben szerepelt? Hiszen itt már világos, hogy ki a szerző! Erre persze lehet az a válasz, hogy kerülni kell a kedves szerepének azonosítását a néhai szerzetessel, a szerzővel. Ez lehetséges is, hiszen tudjuk, hogy Kazinczy például később javasolja a Krajnik Lászlóhoz írott Ányos-levél kihagyását a megjelentetett írások közül, mivel „gaz erkölcstelenség" van benne. Mit szólt volna a többi levélhez, melyeket valószínűleg megsemmisítettek, mivel méltatlanok a „paulinusocskához", ahogy Ányost rosszallóan nevezik?

Egy gondolatomat el kell mondanom. Azt ugyan hamarost elvetettem, hogy a *Levél* Batsányi műve lenne. Azt viszont nem tartom kizártnak, hogy egy részét ő írta volna, mégpedig a szöveg utolsó harmadában olvasható történeteket, melyek egyébként is idegennek hatnak a szöveg szerkezetében. A jegyzetekből megtudjuk, hogy francia könyvekből átvett motívumokról van szó („egy Lissabonai nemes emberről", illetve Tamerlánról szóló példázat hangzik el), megadva a forrásokat is, majd egy idézet egy „franciától, aki így ír". Nos, Ányos francia tudásáról szinte semmit sem tudunk, és nem lehet elég azt feltételezni, hogy akkor mindenki ismerte a francia nyelvet, elvégre maga Ányos Descartes-ot is németből idézi éppen ebben a szövegben. Batsányiról viszont tudjuk, hogy nagyon fiatalon már ír is franciául. (Megjegyzendő, hogy az 1798-as kiadásban már szerepelnek lábjegyzetként a források, így ezek Batsányitól és nem Császár Ferenctől származnak.)

Mi a jelentősége az *Egy kisaszszony levelé*nek? Én úgy vélem, hogy a születőben lévő magyar próza fontos teljesítménye. Először éppen a játékot, a humort kell megemlítenem. Ugyanis szerintem messze megelőzi korát abban, ahogy egyszerre van benne a komoly szándék és a humor, a didakszis és az irónia. A kisasszony komolyan veszi a butuska játékot, válaszol, okosakat ír, műveltségét, jó lelkét is bizonyítja (azaz lehet valóban példaképe annak, milyennek kell lennie a leendő magyar költő párjának), de félre is ért dolgokat, akár a Bibliából is. Jellemző, ahogy példának okáért a tisztátalanság fogalmát nem érti, és a nőket összeveti a „pipás, bagós férfiakkal". Ez a szerep teszi lehetővé azt a játékot, mellyel Ányos (és ebben messzemenően egyetértek Jankovics Józseffel) a modern magyar irodalom, a próza korai, nagyon korai előfutára lesz. Ez nem kis dolog a nyelvújítást megelőzően. Ahogy például az intertextuális szövegalkotást műveli, az meghökkentő. Beépíti a szövegváltozatokat, akár saját verseinek részleteit, vagy csak éppen jelzi egyes verseinek motívumait. Egyéb vendégszöveg-részletek is megjelennek, akár a Bibliából, akár más, francia művekből, és csupán a Corneille-szöveg tűnik kissé ügyetlen didakszissal beszerkesztettnek. Nem maga az intertextualitás a figyelemre méltó, azt már

sokkal régebben ismerték és gyakorolták, hanem a módja, ahogy Ányos alkalmazza. Ez a *Levél* megköveteli a figyelmes, értő olvasói magatartást is, különben elsikkad az értéke, és úgy olvassuk, mint azt Császár Elemér (1912, 203. o.) tette, aki szerint „az egész tulajdonképpen semmi egyéb, mint a szentírásból vett idézetek hosszú sora, amelyekkel Ányos a czímben említett balvélekedést iparkodik megczáfolni”.

Értéke a *Levél*nek a szerelmi kapcsolat néhány meghitt pillanatának felvillantása: mutatja, hogy Ányos valóban sokra becsülte az élet érzéki örömeit is, ahogy ezt Bíró Ferenc (1998, 93−94. o.) is meggyőzően bizonyította, tehát merőben hamis az az aszkéta, ájtatos kép, melyet a századfordulón rajzoltak róla. És figyelemre méltó az a kifejező, hajlékony prózanyelv, a magyaros tagolású mondatok szerkesztése, a ritmikai szépségek, alliterációk, melyekről már a *Vár Ucca Tizenhét*ben írtam (*Brassai*, 1994). Mindenesetre erre a különös műre is igaz, amit Batsányi János (1960, 110. o.) az Ányos-kötet előzetes felhívásában írt a *Magyar Minervá*ban a nyelvről: „A’ hallás a leg-kényesebb érzékenysége az Embernek.”

Jegyzet

[1] Wix Györgyné (1970, 265. o.) említi, hogy az első kiadásban még szerepel, hogy „Titkos-írómmal Á** P** indulnom kell.”

Irodalomjegyzék

Ányos Pál (1798): *Munkáji.* Bécs.

Batsányi János (é. n.): Ányos Pálról. *Magyar Minerva*, l. sz. = In: Batsányi János (1960): *Összes Művei*. 2. kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest.

Bíró Ferenc (1998): *A felvilágosodás korának magyar irodalma.* Balassi, Budapest.

Brassai Zoltán (1994): Carberi Anna kisasszony, az asszonyi személy és ember. In: Fenyvesi Ottó, Géczi János, Mátis Lívia és Szajbély Mihály (szerk.): Ányos Pál (1756–1784). *Vár ucca tizenhét*, 2. sz. 188−193.

Császár Elemér (1912): *Ányos Pál (1756-1784)*. Magyar Történelmi Társulat, Budapest.

Fábry Anna (1999, szerk.): *A nő és hivatása. Szemelvények a magyarországi nőkérdés történetéből, 1777−1865.* Budapest.

Gellért Jenő (1895): *Ányos Pál.* Budapest.

Horváth Dezső (1906): *Ányos Pál*. Budapest. = In: Fenyvesi Ottó, Géczi János, Mátis Lívia és Szajbély Mihály (1994, szerk.): *Ányos Pál (1756–1784)*. *Vár ucca tizenhét*, 2. sz.

Jankovics József és Schiller Erzsébet (2008, szerk.): *„Higgy, remélj, szeress!” Ányos Pál versei, szépprózai írásai és levelei.* Művészetek Háza, Veszprém.

Labádi Gergely (2008): *A magyar episztola a felvilágosodás korában*. Budapest.

Mezei Márta (1994): A költő és kiadója. In: Fenyvesi Ottó, Géczi János, Mátis Lívia és Szajbély Mihály (szerk.): Ányos Pál (1756–1784). *Vár ucca tizenhét*, 2. sz. 168−175.

Wix Györgyné (1970): Ányos Pál nevében. *MKSzle*, 3. sz.